

ІСТОРІЯ МІСТЕЧКА РОЖИЩЕ: ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ І ДО 1939 РОКУ.

У сивій давнині губляться витoki історії славетного волинського містечка Рожище, яке розташоване в середній течії річки Стир поряд із переправою стародавнього торговельного шляху, який вів через міста Луцьк, Ковель, Брест і далі на північ. На жаль, писемних даних, які б підтверджували заснування цього поселення біля переправи через р. Стир на сьогодні у дослідників немає, в наявності є лише усні перекази місцевих жителів.

Розпочинаючи історію містечка Рожище не можливо не звернути увагу на його цікаву назву. Що до її походження у дослідників та місцевих жителів існує кілька версій, деякі із яких підкріплені легендами. Перша пов'язує топонім „Рожище” із старослов'янським словом „роща”. Друга розповідає про те, що колись проїздив цими місцями один князівський урядник. На вулиці тоді ймовірно було літо, адже в цей момент активно цвіли квіти, це видовище настільки зачарувало гостя, що від здивування він вигукнув: „Ружи ще! Ружи ще!” (від слова „ружа”, яким називали тоді квіти мальви та шипшини). Остання версія говорить про те, що одного разу, коли понад річкою Стир колосилися жита, їхав до Луцька якийсь чиновник і коли був він біля території сучасного Рожища, то від побаченого вигукнув: „Ох какое ржище!” (в перекладі на російську мову „рожь” – це жито). Не відомо, яка із трьох версій є справжньою, але проаналізувавши усі три можна із впевненістю сказати, що суть їх одна, назва Рожище походить від краси природи місцевості, в якій знаходиться містечко.

Варто зазначити, що в Україні існує населений пункт з майже аналогічною назвою. Правда, він знаходиться на правому березі Дніпра в Кагарлицькому районі Київської області, й назва цього містечка звучить як Рожищ.

Повертаючись до наших волинських Рожищ потрібно зауважити, що не зважаючи на те, що їх перша літописна згадка відноситься до XIV ст., археологічні матеріали, здобуті під час розкопок засвідчують те, що люди тут селились значно раніше. В 1980 р. археологами М.М. Кучинком та Г.В. Охріменком в південно-східній околиці селища, на березі р. Стир були виявлені матеріали середнього та нового кам'яного віку (мезоліту та неоліту) і дещо пізніші, які відносились до давньоруського часу. Ще до початку археологічних розкопок в XIX столітті на території Рожища було знайдено кам'яну свердлену сокиру¹. В 70-х роках дослідницею І.П. Русановою на правому березі Стиру, а це територія колишнього с. Вовнянка, яке сьогодні знаходиться в складі Рожищ було відкрито два ранньослов'янські

поселення². На сьогоднішній день на території селища знайдено залишки ще двох городищ, а в східній околиці селища поселення культури кулястих амфор та поселення X-XII століть³.

Усі ці знахідки є яскравим свідченням того, що на період XII століття містечко Рожище було укріплене штучними валами та насипами, які мали оборонне значення. Їх існування підтверджене слідами вище згаданих укріплень, які й сьогодні можна побачити в Рожищі в напрямку від вулиці Незалежності в бік до села Топільно. Рожище в складі Волині входило на початку до складу Волинського, а потім Галицько-Волинського князівства.

Як уже зазначалося, перша літописна згадка про Рожище датується XIV століттям, а саме 1377 р., коли, коли литовський князь Любарт Гедимінович подарував Рожище соборній церкві Івана Богослова, яка знаходиться на території Луцького замку. З тих пір населений пункт протягом більше трьох століть був у власності Луцького єпископства. До наших часів збереглась навіть дарча грамота князя Любарта в якій сказано про передачу Рожищ церкві, у ній сказано: „село Рожище, з людьми, з бобровими гонами по Стиру, з болотами, лісами і звіриними ловами було приписане до Івано-Богословського собору в Луцьку, як власність його владики”. Можна із впевненістю сказати, що саме з цього часу розпочалась біографія Рожища, як містечка, бо саме його власники – Луцько-Острозькі владики перетворили його із рядового села в містечко. Але не потрібно думати, що таке трансформація відбулося за один день, навпаки це був довготривалий процес змін і перетворень, які тривали понад двісті років.⁴

За часи свого існування протягом XIII – XIV ст.. містечко не раз спустошувалося під час нападів турків і татар, але кожного разу завдяки його наполегливим і працьовитим мешканцям Рожище відбудовувалося.

Протягом XIV - XVI ст.. більшість волинських містечок домоглися самоврядування за магдебурзьким правом, виключенням не було і Рожище, яке в 1567 р. від польського короля Сигізмунда II Августа отримало магдебурзьке право⁵. В 1567 р. було передано два локаційні привілеї луцькому єпископу Марку Васильовичу Жоравницькому (один від 6, а другий - від 24 січня) з дозволом "в селе его церковном Рожищах местечко садити"⁶.

Відтоді містечко Рожище звільнялося від управління і суду феодала. Феодальне міське право закріплювало право міських станів – купців, міщан, ремісників. Магдебурзьке право було юридичним виявом успіхів міського населення у боротьбі проти феодала. Було встановлено порядок виборів і функцій місцевого самоуправління, суду, купецьких об'єднань, цехів регулювало питання торгівля, спадкування, визначало покарання за різні злочини.⁷

Рожище на момент 1567 р. було вже значним містом. Його власник платив податок за 25 будинків вуличних, 30 ринкових та за 30 хат. Переважна більшість його мешканців

займалися господарюванням на належних місту 21 ланові землі. Відомо, що з ремісників в місті було лише три: два шевці і один різник. В рік проводилося два ярмарки і кожного тижня торг, на якому жителі крамували переважно продуктами тваринництва і сільськогосподарської праці. Предмети ремесла імпортувалися з інших прилеглих міст, в першу чергу з Луцька.⁸

В XVI ст. Рожище було одним із сорока міських поселень, які за локаційним привілеєм отримали право на проведення ярмарків і торгів, одним із трьох міських поселень, яким було надано на 15 років так звану "волю" від сплати податків до державного скарбу. Мешканці міста кілька разів намагалися запровадити мито для тих, хто приїжджав в Рожище на ярмарки, але це їм було заборонено, зате вони брали з порушників тодішніх пільг і норм „гребельне” (плату) на мосту через р. Стир. Про це є свідчення в скаргах справ Луцького гродського суду, де сказано що „за розказанням самого пана Івна Борзобогатого-Красненського, владики Луцького і Острозького, на мосту рожищенському по грошу литовську з підводи побрано”. З цього витягу із документу ми дізнаємося, що величина плати за порушення становила один литовський гріш⁹.

В Рожищі, яке тоді було ключовим поселенням серед маєтків управителя міста, знаходилась його укріплена садиба. Перед якою була ринкова площа. Саме поселення було оточене дерев'яно-земляним укріпленням.

В 1569 р. після Люблінської унії Литовське князівство, частиною якого були Волинські землі, об'єдналося з шляхетською Польщею і утворило феодальну державу Річ Посполиту. Укладена унія відкривала прямий шлях польській шляхті на Україну. Волинь була першим об'єктом на цьому шляху. Польські феодали посилили соціальне й національне гноблення, що в свою чергу викликало загострення визвольної боротьби українського народу, не обминула вона і Рожище.

В документах Луцького гродського суду за 1572 р. Рожище згадується як місто, але вже за 1580 р. як село¹⁰. Що ж було причиною перетворення з міста в село? 13 квітня 1598 р. новий луцький єпископ - Кирило Терлецький - отримав новий локаційний привілей для Рожищ. У його змісті розкрита причина цього перетворення і причина появи повторного привілею для Рожищ: "то местечко за тымъ позволеньем продка нашего по немалой части было осело и будовало, нижли потом так для знищеня и спаленья от поганьства татарского, яко и для иных розмаитых припадков барзо спустошало и люди, которые там были осели, одны от татар в полон в неволю побраны, а другие, которые ся были укрыли и позостали, за побраньем маетности, велми поубожали, и хочеть помененый отец епископ луцкий оное местечко знову осадити"¹¹. З документу стає зрозуміло, що внаслідок спустошення Рожищ через навали татар його перевели у розряд села, але завдяки новому єпископу статус міста

було відновлено. Повторний локаційний привілей надавав місту повторно магдебурзьке право. Варто зазначити, що були внесені зміни до часу проведення торгу, тепер цим днем ставав четвер, замість п'ятниці. Збільшено з одного до двох разів на рік проведення ярмарків тривалістю по два тижні кожного¹².

В історії Рожищ період XVI – XVII ст. досліджено досить мало. Відомо лише, що Визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького 1648-1654 р. теж сколихнула Рожище. Існують свідчення про те, що велика кількість жителів міста та навколишніх сіл долучилися до козацько-селянських загонів і брали участь у боях на Україні, зокрема під Берестечком. Битва 1651 року привела козацько-селянські загани до поразки і була початком втрати ініціативи у визвольній війні. Після закінчення війни Рожище залишилося під владою Польщі.

В період Північної війни 1700-1721 рр., яка точилась між Росією та Швецією, Рожище було місцем постою військ різних воюючих сторін.

В 1777 р. в місті оселився єпископ Луцький, екзарх російської метрополії – Кіпріан Стецький. Завдяки його протекції в Рожищі за два роки було завершено будівництво Михайлівської церкви. Прикро, що цей храм не дійшов до наших часів, адже внаслідок пожежі був знищений в роки Першої світової війни.

Після третього поділу Польщі в 1795 р. Рожище у складі Західної Волині відійшло до царської Росії і стало одним із містечок новоутвореного Луцького повіту. З 1808 р. у містечка з'являється новий власник – російський граф Валеріан Стройновський, він одночасно став й господарем Горохівського ключа маєтків. З цим знатним власником, майбутнім російським сенатором і таємним радником (цей чиновницький ранг прирівнювався до генерал-лейтенанта) пов'язана зміна характеру Рожища. Граф Стройновський дбав за розвиток промисловості в містах, які йому належали. Тому проводив різні акції, що характеризувались нововведеннями, серед таких було поселення в Рожищі євреїв-ремесників та німців-колоністів, які повинні були вплинути на розвиток в місті ремесла та торгівлі. Й справді позитивні зміни не змусили себе чекати. Відтоді місто стало постійним проведення місцевих великих ярмарків. З усіх усюд доставляли свої товари купці. Так відомо, що найбільше їх було з таких міст, як: Київ, Житомир, Луцьк. Ярмарки слугували прекрасним місцем збуту селян своїх продуктів сільського господарства.

В серпні 1812 р. прикордонні повіти Волинської губернії зайняли французькі війська Наполеона. Але вже в вересні російські війська розпочали активні бойові дії і перейшли в наступ. Російські військові підрозділи переплавлилися через річку Стир в кількох місцях – біля Берестечка, Луцька і в районі містечка Рожище. У жовтні 1812 р. між Устилугом та Володимиром-Волинським наполеонівські війська були розбиті і відступили за річку

Західний Буг в Польщу. Після закінчення вітчизняної війни 1812 р. російський імператор Олександр I нагороджував своїх полковників, і одному із них, а саме князю Багратіону Імеретинському царським указом було передано у власність містечко Рожище з його околицями.

Відомо, що підприємства, які виникали у Рожищі в той період належали двом власникам графу Стройновському та князні Імеретинській¹³. Вище згаданий граф Стройновський в 1830 році згідно з контрактом на 100 тисяч карбованців передав свої земельні володіння разом із кріпаками в Рожищенській поміщику Комаровському. Доведені до відчаю селяни волості кілька разів виступали проти російських кріпосників. У 1846 р. вони самовільно провели порубку церковного лісу у Рожищі й захопили сінокіс у с. Вишеньках. Царські жандарми, які стояли на охороні приватної власності жорстоко карали винних. Багато селян було покарано штрафами і різками. Особливою жорстокістю відзначався управляючий Рожищенським маєтком Кохановський, який 14 травня 1849 р. він майже до смерті побив жителя Рожища Максима Юркевича. В середині XIX ст. часткою землі в містечку та його околицях володіли князь Д.Б. Голіцин із Петербурга, поміщик Н. фон Мекк та дворянка К.Й. Буланова¹⁴.

Станом на 1870 р. в Рожищі було 192 будинки, 860 жителів, церква, каплиця, молитовний будинок євангелістів, синагога, 27 сукновалень, 2 цегляних заводи, пивоварня, 17 крамниць, на рік проводилось 2 ярмарки. В 1883 р. на околиці міста побудовано кілька суконних фабрик з переробки вовни. З того часу район, де вони знаходились отримав назву Вовнянка, цей топонім зберігся до наших часів¹⁵.

Знаходилось в містечку два парові млини, які перемелювали за рік 25260 пудів зерна вони належали князю Д. Голіцину та Н. Мекку. У власності князя був винокурений завод, обіг якого становив 14 тисяч карбованців на рік. Крім парових, на території Рожища були ще й водяні млини графа К. Стремковського, А. Козловського, Ф. Киня. Наприкінці XIX ст. в містечку відбулось дві важливі події, які відкривали перед мешканцями нові горизонти, а саме через Рожище було прокладено першу залізничну колію, яка сполучала міста Київ-Варшава та відкрито поштово-телеграфічне відділення.

В 1871 р. в Рожищі було відкрито однокласне училище, де навчався 51 учень. Станом на 1899 р. тут проживало 3646 чоловік, з'явилися консервний, пивоварний, фабрика гнутих меблів та залізних ліжок. Промисловий розвиток впливав на склад мешканців населення міста. Якщо на початку XIX ст. він був досить одноманітний і його основну масу становило місцеве, українське населення, то в кінці століття, до 63 відсотків були євреї, німці-колоністи, та незначна частка росіян. В цей час з культових споруд була зведена кірха (євангельський костел).

Нове ХХ ст. розпочалось для жителів містечка революції 1905-1907 р., в якій вони взяли активну участь. Далі була Перша світова війна 1914-1918 рр., тоді майже на два роки Рожище стало прифронтовим містом. Лінія фронту з літа 1916 і до початку 1918 року проходила по р. Стохід. За час війни Рожище деякий час перебувало і під австрійською окупацією, тоді було спалено більшість суконних фабрик, знищено ряд житлових будівель.

В листопаді 1917 р. в Рожищі проголошена радянська влада, але вже на початку 1918 р. місто захоплене німецькими військами.¹⁶

У вересня 1920 р. по вересень 1939 р. місто було в складі Польщі. Населення міста за даними перепису 1921 р. дещо менше, ніж у передвоєнний час – 3265 мешканців, правда до 1932 р. воно збільшилось до 4512. В міжвоєнний період збільшився відсоток польського населення. В роки польської окупації Рожище значно відбудоване, тепер з майже 400 приватних житлових будинків помітну кількість становлять муровані. Активно зводяться муровані громадські приміщення, поміж яких: школа, готель, римо-католицький костел. З 1921 по 1938 р. в Рожищі існувала католицька парафія, до якої належала значна частина навколишніх сіл.

У вересні 1939 р. розпочинається нова сторінка в історії містечка Рожище, адже воно в складі Волині було возз'єднане з Радянською Україною. За два місяці, а саме в грудні 1939 р. було утворено Рожищенський район. Відтоді найбільші промислові підприємства – млини, олійні, суконна фабрика, які дісталися радянській владі в спадок від попередніх влад були націоналізовані, а невеличкі ремісничі майстерні та підприємства об'єднані в артілі.

Отже, як бачимо із усього вище сказаного минуле містечка Рожищ багате історичними подіями, починаючи від руського періоду і до входження Волині в склад УРСР. Впродовж століть на долю мешканців цього містечка випали значні випробування, але вони мужньо обороняли його від татар, поляків, французів, німців, багато разів відбудовували, відновлювали статус міста із власним самоврядуванням. Сьогодні історія містечка Рожищ містить в собі ще багато „білих” плям, які вимагають багато дослідницької праці як істориків, археологів та краєзнавців, адже беззаперечним є факт, що Рожище це одна із перлин Волині, історією і пам'ятками, якої ми повинні пишатися.

1. М. М. Кучинко, Г.В. Охріменко Археологічні пам'ятки Волині. – Видавництво „Вежа”, Луцьк, - 1995. – 167с. – С.151.
2. Русанова И.П. Славянские древности VI – IX вв. между Днестром и западным Бугом // САИ. – 1973. – Вып. ЕІ – 25. – 100 с. – С. 79.
3. Кучинко М.М. Археологія Волині. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 202 с. – С.148.

4. Історія міст і сіл УРСР. Волинська область. – К.: Вид-во Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. – 746 с. – С. 603.
5. РГАДА, ф. 389, оп. 1, д. 195, л. 85, 311.
6. Там само. - д. 48, л. 100-100 об.; д. 50, л. 85-86.
7. Л.І. Гайдай Історія України, в особах. Термінах, назвах і поняттях (від найдавніших часів до Хмельниччини). – Ред. – вид. Відділ „вежа”, Луцьк. – 2000. – 436 с. – С. 264-265.
8. Ковальський Н. П. Источниковедение социально-экономической истории Украины (XVI - первая половина XVII в.): Акты о городах. - Днепропетровск, 1983. - С. 15.
9. ІР НБУ ім. В. І. Вернадського, ф. 2, спр. 21635, арк. 20.
10. ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 13, арк. 25 зв. - 26, 343 зв.; спр. 21, арк. 59.
11. ІР НБУ ім. В. І. Вернадського, ф. 2, спр. 21635, арк. 20; ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 54, арк. 9-12.
12. Там само.
13. П'ясецький В. Рожище // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Історія сіл і міст Західного Полісся. Маневиччина. Матеріали XIII Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції смт. Маневичі. – с. Кукли, 14 квітня, 2004 р. – С. 205-206.
14. В. Рожко Тут, де ми живемо // Світло жовтня, 1988. – 13 травня; 22 травня.
15. Рожищенська земля. // Вісник, 2004. – 18 березня.
16. Климчук Р. Так розвивалось Рожище // Наш край, 1999. – 13 березня.